

“לכתוב שיר אפשר רק ממצב של התקדשות”

ראיון עם אמיר גלבע

‘דבר השבוע’, 1971. מראיין: עלי מוהר

אמיר גלבע מדבר במהוסס, במקוטע, עובר מעניין לעניין, מתחיל משפטים שסופם אובד אי-שם. הוא אינו שייך ליודעים, הזריזים להשיב, לאומרים דבר-דבור על אופניו, לבוטחים, שהכל גלוי לפנייהם. האמירה שלו, הידיעה שלו, הבטחון שלו, הם מסוג אחר. מרבים כיום לדבר על קומוניקציה, תקשורת המונים, ובעולם זה של פרשנים, שדרנים, עתונאים, הולך ומצטמצם מעמדו של המשורר. אבל כמה נעים לדבר עמו. אחרי שפע המלל הרהוט הניתך מכל עבר, יש משהו באמירה שאינה נאמרת כמעט, המתנצלת על עצם היותה. נפגשנו במזנון שבתחנת-דלק בדרך-חיפה, לשם הוא מגיע לעיתים, כשהוא יוצא מביתו שברמת-אביב לטיול לילה. בחוץ סאן הכביש ומדי פעם נכנסו אנשים לשתות משהו לפני שימשיכו בדרכם. אמר גלבע דיבר על האנשים, על ארץ-ישראל, על השירים, על הילדות. היו אלה רק התחלות. הכל היה מקרי מאוד.

א.

עניין קשה; חי הנושא את עצמו הדברים בורחים

עניין זה של דיבור על שירה. וכי מה אתה דווקא רוצה ממני. שאדבר על שירה. שירים. אומר לך האמת, גם כשהייתי צעיר לא תמיד אהבתי להביע דעות, אפילו כשהיתה לי דעה. ובכן, זה, בשבילי, עניין קשה. כלומר, אפשר הייתי מצליח ואפשר לא. אבל לא זה העניין. העניין הוא של הזמן הנכון. אינני סובל את המילה עיתוי, במקרה זה על-כל-פנים. וזמן כזה, נדמה לי, אין אצלי. איננו עכשיו. וכאשר ישנו אינני אוהב לדון בבעיות של ספרות. אפילו נרתע מכך. אין מה לעשות. ככה זה אצלי. תראה, אני אפילו אינני מצליח להסביר את עצמי יפה כאשר אני כותב. ביני לביני. אני מתכוון, בשירים. וגם אז, בשירים, אין הדברים באים על פי הזמנה. כשבא-בא. (זה לא תמיד נכון. במקרים מסוימים יש גם מעין אונס שהוא לברכה, בחינת כופין אותו עד שיאמר רוצה אני. אולם עניין גדול הוא ולא ארחיב

בזה עכשיו.) וזו שעה לא מוזמנת. אמנם תמיד מוזמנת, אבל רק לעיתים רחוקות נענית. ואילו אתה בא ומזמין, וזה אצלי מסתבר, לא תופס. כל חוסר-הרצון חוסר-הסבלנות, ואולי, אולי גם הרתיעה, אבל בראש-ובראשונה גם אי-הנכונות, אולי מתוך ידיעת אי-היכולת בשעה זו המסוימת – כל אלה באים יחד ומציבים מחסום.

אמיר גלבע (1917-1984)

אתה יודע, אני בכלל לא איש-שיחה, לא של טרקלין, אולי משום ששם זה שייך לנימוס המחייב, שהוא, הרי, פוזה, אולם גם לא של מסיבה. אמנם יכול לקרות ההיפך, ואז בינינו, אני בעצמי מופתע, אבל זה קורה, כנראה, כשאיני חש שאני חייב לומר משהו. הדיבור, ועל-אחת-כמה-וכמה הדיבור בשיר, הוא חי – מכל מקום, צריך להיות – חי הנושא את עצמו. כמובן, הוא שלי, אבל כשהוא בא הוא בא מנוכר, אני בחוץ. והוא תופס את מקומי. אתה גם יכול להחליף את המקומות. אני בפנים והוא בחוץ. ואז הוא נשאר – בחוץ. כלומר, לא נכתב. זה מצב פנטסטי בשביל משורר אגואיסט – וראית משורר לא אגואיסט? - שיוצר לו עולם שירי נפלא וכשעובר מן המקום עובר השיר. כמו צל שעומד בניצב אליך, לרגליך. כל עוד הנך עומד הוא עומד.

נדמה לי שפעם כבר אמרתי זאת, בשיר אחד. לא בדיוק כך. גם נרמז בשירים אחרים. ואילו כשאיני נוהג כך, ועושה זאת אם מתוך הכרח חיצוני, או הצורך הסתמי, בדברים מאולצים. גרוע מזה, אמיתות לא שלי. כמו בשירים שכותבים על-פי החלטה. בכלל, להיות חייב לדבר, או לכתוב, לא יצמיח אצלי שום דבר, או שום דבר שאני, ובוודאי גם אחרים, ימצאו בו טעם. רגע. אולי משום כך איני כותב פרוזה. שם, על-כל-פנים, עליך לשבת אל השולחן ולכתוב. ממש לעבוד, מתוך תכנון מדוקדק. חבל שאין בי היכולת הזאת. אני יודע? מלבד זאת, הדברים בורחים לי, פעם, אולי, מחמת שפע דמיון, תוכף, תוקף, מציף, ועכשיו. אני יודע? אולי משום ההנחה שאלה, למעשה, דברים לא כל-כך חשובים, שבוודאי כבר נאמרו יפים מהם, שישנם אחרים שיעשו זאת, או יאמרו זאת, טוב ממך. ומה גם שאינך נסחף. נסחף, ויודע להשיט את הסירה. לגבור על הזרם.

מצחיק. עכשיו ברגע זה כשאמרתי לך, שישנם אחרים שיעשו זאת, או יאמרו זאת, טוב ממך, לא חשבתי דווקא על שירה. עובדה שחשבתי על מצבנו המדיני כיום. שבמצב זה, כאשר "ידידינו" מייעצים לנו, תובעים מאיתנו, לעשות טובה לסאדאת, הדורש מאתנו, לשם הסדר-ביניים, לאפשר לו, לצבאו, לתפוס, כפי שמוסר מפיו סופר 'ניוויק', "את מעבר המיתלה ושני המעברים העיקריים האחרים בסיני", כדי שיוכל – לפתוח מחדש את תעלת סואץ. אם כן, האם עלי לצעוק: גולדה, היזהרי! דעי מה שתשיבי! מי יודע זאת יותר טוב?

ב.

נהייה שנצטיירה כחולה; בשדות נהלל; קומוניסטים עליך

טוב. ובכן, לא על כך שלעיתים רחוקות כל כך אני כותב אני מצטער, על דבר אחר אני מצטער, על אותה נהייה, שמשום-מה נצטיירה לי כחולה, שבלב, שבכל הגוף, בטרם שיר, על החלום-בהקיץ עם מראה שיר, מראה שטרם ראיתיו אבל חשתי אותו, ועל היכולת להשתקע בתוכו, להשתכן במחוזותיו, ולהכריז חג בהיכלי. לכתוב.

רגע, איזו מילה אמרתי? היכלי? הי, חביבי, אילו ידעת מקום משכנם, סביבתם של היכלים אלה. לא, עוד תחשוב שאני מבקש לעורר רחמיך עלי. אבל, באמת, אי היכל יפה מאשר כל שמי עמק-יזרעאל מעל לראשך בטרם תעלה השמש עוד, ועמודיו הם ההרים במרחק, האפלוליים עוד, ואתה יחידך בדרך נדודיך בשדות נהלל. אה, נשמע פתטי? אבל שם נכתב השיר הקטן, מן הראשונים שלי, "בעמק", או אותו שיר ארוך, למעשה מן המעטים שלי שנעשו בדרך "מעשה-חושב", השיר "אל האבן", כאשר ללינה, בגבת, שוכנתי כלול עזוב אחד. לול של משק. לא לול של מטר על שניים. גדול, אבל ריק וקר, קר להשחית. זה היה בחורף. האצבעות קפאו לי, ממש קפאו. ואני אושר בלבי, גילגלתי מיני אבנים בכל מיני צורות ומצבים אפשריים ובלתי אפשריים.

אתה יודע, חבל שאינני כותב שירים על נושאים מוגדרים. שם לי נושא וכותב. להוכיח לעצמך שאתה יודע, אם כמובן, יש בתוכך. מדוע זה פסול?

אבל, כנראה, אני כבר אבוד וכבר לא אהיה בן-אדם, כבר לא אעשה מה שבאמת סופר צריך לעשות.

טוב, יכולתי לספר לך איך והיכן נכתב "בשקיעה" או "הללו יה", אבל אין לדבר סוף. בסדר, אספר לך רק על דרך כתיבתו של השיר הראשון שפירסמתי, "כי אז אצעק", שנכתב על גבי הגדה של פסח של קיבוץ. גרתי אז עם עוד אחד במושבה גדולה אחת, היום עיר, בצריף עלוב, מחורר, נוטה לנפול. בחדרון שבקושי היה בו מקום לשתי מיטות. בחדר הסמוך, קצת גדול משלנו, גר עגלון עם אשתו ועם בנו, יעקב. אני מזכיר את שמו, כי שמו נכנס אחר-כך, לאחר שנים, לשיר "רחב". אולי אחזור אחר-כך לעניין. אל הצריף הזה היתה דבוקה מעין מלונה. גם כן עשויה קרשים שחורים, מתפוררים, במלונה הזאת גרה בעלת-הבית, כלומר בעלת-הצריף. זו היתה ממש באבה-יאגה. זקנה-זקנה, מרכיבה משקפיים קשורים בשרוך לאזנייה, צמוקה ושדופה וכפופה, שכמעט לא ראו אותה בשלמותיה הארוכות האפורות, המרופטות, הדהויות. והנה יום אחד נעלמה, ורק לאחר שבועיים-שלושה גילו משהו ממנה באיזה פרדס רחוק. הלכה לאסוף תפוזים שנשרו וכנראה נרדמה שם או סתם מתה, והתנים אכלו אותה.

אבל גם מן הצריף הזה היה עלי להסתלק. זה היה בימים של מחסור עבודה חמור בארץ. ואני, לאחר שכבר מכרתי את כל מטלטלי, נשאר לי רק הפרימוס. הקשר היחידי עם החומר, עם הקיום. עם כוס התה. אבל באותו בוקר שלקחתי את הפרימוס ביד ויצאתי ומכרתי אותו ב-19 גרוש. והיו לפני 19 ימים עוד להתקיים. גרוש ליום גרוש ליום. אבל בינתיים "עזרו" לי גם מן השמים להסתלק מן המקום הזה.

אז היו עוצרים בארץ את הקומוניסטים, או מי שנחשד בקומוניזם, ומשלחים למזרע שליד עכו. והיו במושבה זו אנשי מפלגה מסוימת, דווקא שמאלנית, כך הם ראו את עצמם. מילא, אפילו ידעתי מי ולא כדאי לדבר על כך. אלה דאגו לספק מידע לבולשת הבריטית. בקיצור, לילה אחד, בשעה מאוחרת, אני בדרך לחדרי, פתאום מתוך האפלה מגיחים שני פרצופים שלא הכרתי אבל המזל שלי היה, שהם גם לא הכירו אותי פנים, ושאלו: תגיד, איפה גר פה אמיר גלבע? עדיין לא ידעתי במה העניין, אבל בחוש תפסתי שפני אלה השניים לא לשלום, ומניה-וביה הצבעתי לעבר הסימטה שבצד ימין, ואילו אני נבלעתי מהר בתוך הסימטה שמאלה, לצד הצריף.

מהר-מהר לבשתי מתחת לחולצה שלי עוד חלוצה. על זאת בלבד לא רציתי לוותר. זו היתה חולצה מן הבית, שמעולם לא לבשתי אותה כאן בארץ. לבנה בעלת צוארון סלובאצקי. זה אחד משלושת "נביאיה", משוררי התחייה, של פולין. בעד החלון, אל תחשוש, חצי מטר מעל פני האדמה, יצאתי החוצה, ו- - לדרך. כל הלילה. ברגל, כמובן. בבוקר הייתי בנתניה. ולינה בבית אריזה בדרך לאביחיל עם עוד כל מיני שבאו לעבוד בליטוש יהלומים.

שמע, עלי מעשיות אין סוף. נעזוב את זה. אוסיף רק, שעניין זה של ליטוש יהלומים ענה, כך חשבתי אז, לחלומותי על שירה. עניין ההלך בשירי, אז גם הייתי כזה, נדמה מצא את סדנו. ללטש יהלומים. גבישים. גבישי שירה. גם שפינוזה, אל תצחק. מכאן "גבישיך להלך". היום כשאני שוכח את עצמי ונקלע למחוז נדודים בשיר, אני מיד בורח. ואתה יודע למה? בושח לספר, אבל בשיר, כשאתה כותב, כל הפרעה, ואפילו הקלה שבקלות, גם חיצונית, מבטלת.

ואיזה הלך אני כיום, כאשר זה כמעט עשרים שנה אני עומד בוקר-בוקר ומצפה לאוטובוס שיסיע אותי לעבודה?

טוב, לאחר כמה שבועות, כאשר דווקא תפסתי את האומנות, כך אמרו שם, נתמלאתי חששות שמא אהיה עשיר. וכל ההלך הזה מלך. והשירים, היו אלה ימים של לא-עט-נובע, לא-שעון, לא-בית. ממש אמביציה. חופשי להיות מכל. הסוף היה שקמתי והלכתי.

כן, אתה אומר שעדיין אני חייב לך בעניין הקומוניסטים. אגב, באותם ימים, וגם שנים אחר-כך, כשכרטיס-מפלגה קבע כאן, למעשה, את עצם קיומך החומרי, היה לי הכבוד, לי, שמעולם לא הייתי חבר, וגם נרתעתי מלהיות, במפלגה כלשהי, ולא כאן המקום להרחיב, להימנות עם מפלגה זו או אחרת. כלומר, איש מפלגה פלונית קבע שאני במפלגה האויבת למפלגתו. וכך לא פעם. וכך נמנעה ממני אפשרות להשיג עבודה. אילו סיפרתי לך כמה מקרים, היית נדהם. טוב, נחזור לקומוניסט.

ובכן, יעקב זה, שקודם הזכרתי שמו, השכן שלי, היה חברו למשחק הקלפים של בחור אחד, נחמד מאוד, שגם אני הכרתיו היטב. הלה היה קומוניסט שרוף. וזהו.

ג.

**"טל בוקר"; תמונות וכתבים שאבדו; שלושה פרחים אדומים;
"הוא יהיה סופר"**

אם עניין הכתיבה או בלתי מודע? מה אני, סהרורי? אם כי, יש, יש דבר כזה. נדמה לי שכשכתבתי את "פני יהושע" הייתי במצב כזה. אבל המצבים הם שונים. אולי קראת ב"משא" שיר קטן שלי, יש שם שורה "בלי נשאל אני". גם מצב כזה יתכן. אבל בשביל לתת לך תשובה... אתה רואה למה אני שונא ראיונות? – כי זה תמיד נוגע בצד האישי.

לא, בביתי לא היו סופרים. אבא והאח הגדול ידעו לשיר יפה, אך לא כתבו שירים. אינני יודע מאין הגיע הגאון הזה. עד היום זה אוכל אותי כי אין לי את מי לשאול, לא נשאר איש, ויצאתי די צעיר מן הבית ואז לא שאלתי.

אבל אני מילדות רציתי להיות סופר, עוד בטרם ידעתי לכתוב. העניין הזה משך אותי מאוד. היה חלום: להגיע לעולם הגדול ולהיות סופר. הייתי בתנועת נוער חלוצית, אבל לא ברחתי מן הבית כדי ללכת לקיבוץ, הכשרה. היה עניין ארץ-ישראל, והיה עניין – להגיע לעיר הגדולה ולהיות סופר.

בעניין תחילת הכתיבה. היו כריסטומטיות בבית. של האחיות והאחים. היה לי ספר לימוד עברית בשם "טל בוקר". כפי שאני זוכר היה יצחק קצנלסון אחד ממחבריו. היו שם שירים וספורים וציורים. רציתי גם אני לחבר ספר לימוד. עשיתי לי תוכן עניינים לפי מדורים. בוקר וערב, יום ולילה, עונות השנה, חגים וכו', והחלטתי: על זה אכתוב סיפור, על זה שיר. אני זוכר שפעם הלכו כולם לתיאטרון שבא אל העיירה. נשארתי לבדי וכתבתי שיר ארוך ארוך. בכלל כתבתי אז – "פואמות". מאז לא חזרתי לסוג הזה. חבל. הדברים שכתבתי בילדותי אינם אצלי. אבדו כולם כשעליתי כמעפיל לארץ. 65 אנשים, חברים מנקודות הכשרה שונות בכל פולין, שמרנו את עניין עלייתנו בסוד. כשבאתי הביתה בפעם האחרונה לא סיפרתי לאיש בבית שאני עומד לנסוע. עד היום, כשאני נזכר בזאת, הדבר אוכל אותי. אך רציתי מזכרת מן הבית, לכן הבאתי בתואנה כלשהי צלם שצילם את כל המשפחה ולקחתי עמי את התמונות ואת "כתבי".

כשנסענו ברכבת ועמדנו לעבור את הגבול לצ'כיה, הורה איש העלייה, שליח מן הארץ שפעל במחתרת, להיפטר מכל הניירות המיותרים שעמנו, כי בגבול תיערכנה בדיקות. הפספורטים שלנו היו מזויפים. התחזינו

כתושבי ארץ-ישראל חוזרים. זרקתי הכל מבעד לחלון. גם את הכתבים, גם את כל התמונות, מלבד שתיים-שלוש קטנות, שהחזקתי בכיס פנימי. "פואמה" אחת מאז הייתי רוצה כיום לקרוא. לא, לא משום ערכה הספרותי חלילה. אני זוכר שם איזה תיאור סוחף של מערבולת, קץ, סוף העולם. בבית-הספר בעיירה, בוהלין, היינו כותבים סיפורים. היתה שם מורה פולניה, אולי האשה הראשונה שחשבתי עליה מחשבות "רעות". נדמה לי, כי אני זוכר גם למה. היא היתה יפהפיה בלונדית ותמיד לבשה שמלות משגעות... נחמד לזכור שהיא הראשונה ש"ניבאה" את עתידי. פעם, כשקראה חיבור שלי במסגרת עבודה עצמית, על ביקור בהודו (דווקא הודו), הכריזה בפני כל הכיתה: הוא יהיה סופר. זה עשה אז רושם עלי לא משום מה שאמרה, אלא משום שהיא אמרה זאת.

ד.

דיוקנאות של סופרים; יומנים ריקים; על השמחה; נתינה של חסד

באותו זמן למדתי אצל ר' אבא המלמד חומש, גמרא, והוא גם לימד עברית. את "יצירותיו" היה כותב על הלוח ועלינו היה להעתיקן, הוא היה כעסן גדול, הה מכה את תלמידיו מכות נמרצות, אך אותי לא היכה. רק פעם אחת מרט לי קווצת שיער, כי בסיפור שכתבתי, על-פי נושא שהוא הטיל על התלמידים, כתבתי האות ד' כשהם ההויה, אבל אפילו זה היה חמור מאוד בעיניו. אדוק מאוד היה. לבסוף, נרגע ואמר: "אבל את זה אתה כתבת", גזר את הדל"ת ושם בארון הקודש. הו, לא סיפרתי לך שהוא היה גם שמש בבית-מדרש אחד, ושם למדנו.

אחרי-כן למדתי כמה שנים אצל מורה לעברית, תנ"ך, ובכלל לימודי היהדות, שמו היה דוד שניידר. התחלנו ב"ביכורים" ו"לשון וספר" חלק ג' של פיכמן, ומשם תחילת ההיכרות והאהבה לספרות העברית. אהבתי גם להביט בדיוקנאות הסופרים, ציורי-העט של אחד ח.ג. גם לוח-הקיר בבית משך את לבי. שם היו מצוירים בצבעים מנדלי, שלום-עליכם, פרץ. אהבתי אותם, אני מתכוון את הפרצופים שלהם, כאילו היו קרובים שלי. אצל המורה כבר למדנו בהברה הספרדית, ופעם כאשר פגשתי את ר' אבא רציתי, בטיפשותי, להתנאות או להתגאות לפניו והקדמתי לו שלום בהברה ספרדית. החוויר ובלחש אמר לי: "תגיד, שולם!" נעלב מאוד.

אז העניין הזה של הכתיבה. עוד בעיירה כינסתי פעם את כל בני החבורה שלי, עשרה במספר, והצעתי להם להוציא עיתון. אני כתבתי כמעט הכל וחתמתי בכל מיני המצאות של פסבדונים. תשמע, אחד אני זוכר: ארי עולמי, לא פחות ולא יותר. את העיתון לא היינו מדפיסים, כמובן. עיתון אחד הייתי אני כותב, אחר כך היה כל אחד מעתיק בכתב ידו שני אכסמפלים, והלכו למכור. היו לי גם היומנים. מדי פעם הייתי קונה מחברת, או בלוק, פותח כיאה וכנאה, בדברי מבוא, שבהם הייתי מצר על הימים שעברו מבלי לרשום בהם ועל הדברים שלא נכתבו והלכו לאיבוד. אחרי דברי המבוא היה היומן נשאר ריק, וכעבור זמן מה הייתי פותח יומן חדש בדברי מבוא דומים. אגב, עד היום אני פותח בפנקס, מחברת או בלוק ומה שאני כותב, אם אני כותב, נכתב על פתקאות, או ניירות בודדים ולא פעם אובדים דברים. אני גם זוכר את המחשבות שהיו לי בצעירותי על "אומללותי" שמבקש אני להיות סופר.

אם השירים עונים למצוקת הלב? פעמים הרבה אני רואה שהשירים אינם עונים אפילו לרגע המסוים. אמנם, קורה שלאחר זמן אחד רואה שהשיר היה חכם ממך. כך לגבי תפיסת המצב. כך גם לגבי ראיית הדברים מראש. לעיתים, הסתמיות, או הערפל, מתבהרים גם לי, ואולי גם לאחרים. לאחר זמן. שבינתיים נתפרש הזמן וגילה מטמוניו הנסתרים לעיני הרבים. אתה יודע, מצחיק, לעיתים, שעוסקים בשיר מסוים שהיה בעצם משחק. לא, אני לא מדבר על אלה שמייחסים לו יתר חשיבות משמגיע לו. זה מגוחך. אני מדבר על אלה שבאים בטענות. והלא גם המשחק שייך למשחק החיים. ומה כותבים בשירים?

אתה יודע, לא מזמן, אחד בא בטענות, או הוקיע שירים, שהמוקיע הגדירם כשירי שמחה, או שירים על שמחה, וברצינות-אימים שאל: ומה על נכאי-הרוח, הייתכן להלעיטם בכגון דא? ובכלל, כיצד אפשר לכתוב מתוך שמחה בלב? ותוך כך סיפר על משורר חשוב שאמר לו, שהוא כותב שיריו רק מתוך דכאון. ועכשיו, אני שואל: ומה יעשו אז עליזי הרוח? אגב, אומרים שמחת-יצירה ולא דכאון-יצירה. ושמחת-יצירה אינה דווקא על יצירה המבטאה שמחה. כן, יש לפעמים הרגשה שמה שנכתב היא נתינה של חסד. ואז האושר הוא לא שהנה עשיתי את זה. אלא שהנה הדבר הזה, האושר הזה, בא לי. הדבר הזה שהיה מוכרח להיברא, מוכרח להיכתב אי-פעם, נכתב דווקא על-ידי. טוב, אבל מתי זה קורה? אחת לאלפים...

ה.

"כמו בשיר שזממתיו אחר שנים רבות"

כן, אני זוכר את השורה הזאת. מן השיר "אביב", באמת, זה מעניין, אף-על-פי-כן, לא הייתי אומר שזה, או אחר, בדומה לו, נכתב על-פי תכנון או היה מחושב מראש. נסתדר אז מצב כזה, שבמשך זמן מסויים שקעתי, או נשאתי, למחוז הילדות, וכל המחזור הוא מסוג אותם שירים. אמנם לפני כן חשבתי ודאי לא אחת, שעוד אכתוב פעם את הדברים. גם השיר, אמנם הוא אחר בסוגו, "רבי שואל והנכד", הוא שיר זמום. ראשיתו באיזה זכרון ילדות רחוק, בערפל-בערפל.

בעיירה היה מגרש, ולידו בית. גר שם מלמד גמרא, ר' שואל, זקן בודד. לעיתים רחוקות היה ניצב רגע בדלת האפלולית. לא ידעתי מה שם בפנים. יום אחד מצאתי במגרש ילד זר, מגודל פיאות, ניכר בו שלא מקומי, שהוא זר, אמר שהוא נכדו של הזקן. והוא אמר לי: "בוא נעשה משחק. אני אגיד שם ואתה תחרוז אותו בפסוק מן התורה", מה שאני זוכר שהוא אמר אמסטרדם ושצריך למצוא חרוז לכל הברה והברה של אמסטרדם. אמנם, כמה פעמים נזכרתי בדבר, ורציתי לזכור את החרוזים. גם הטעם שטעמתי בשם אמסטרדם, שהכרתיו רק משער של "מחזור" והיה לו מראה של משהו קרוב שלעולם לא אראנו. אבל אחר-כך כן ראיתי את אמסטרדם, כחייל. ובכן, כל המצב הזה בא פתאום לעיני בבית-קפה אחד, בכתיבה אחת. האם זה שיר שזממתיו?

למשל, ב"אביב", ב"שזיף באור", גם ב"זרעים של עופרת", הדברים מתרחשים בתוך גן. בשני הראשונים הגן לא מוחש. אבל האווירה של גן, כן. היתה שם ילדה, היה גשם, רצנו לחפש מסתור. היינו שם אך שנינו, ביחד. יש כאן עניין התעוררות הארוטיקה, ההתעוררות הראשונית, שמופיעה גם בשיר "אלמוג אדום". אני זוכר שהתרחצנו בנהר ולפתע באו השיקסעס מן השדה, התפשטו וקפצו לעומתנו בהתגרות, בצחוק גויי. אגב, שיר זה נכתב למעשה כמכתב לחבר. זה נפתח: "אתה זוכר את עץ התות? הו איך לטפוננו עלעליו..." כתבתי זאת לחבר שנודע לי שהוא בארץ ורציתי להזכיר לו את הימים ההם, ותוך כדי כתיבה זה היה לשיר.

נדמה לי תמיד שבאיזשהו מקום אני משקר כשאני מדבר על עניין הספונטניות של הכתיבה. ואף-על-פי-כן, יש דבר כזה, זה לא שקר גמור. כי

עובדה שיש תקופות מסוימות, מתחי זמן שבהם, אם נפתח המעיין – ואגב, אמר מי שאמר שלשם כך צריך קודם-כל לשבת אל השולחן. וזאת עושים אך לעיתים רחוקות והסיבות רבות – הדברים באים, מכאן אתה בוודאי לא תסיק שכותבים "על עיור", שטויות.

שמע, אומר לך עכשיו אמת כללית ידועה. אל תדביק לי את זה בגוף ראשון כשהנך רושם. ובכן, הארה, טוב, בסדר, השראה, אינה מצב של נביעה סתם, של זיכרון מוקדם ומאוחר, של לב פועם בקצב המסוים, אלא גם של בינת-לב, של חכמת-הדברים. טוב, כמובן, כשזה בא – בא.

איך יכולתי לאחר כתיבה שופעת משך כמה שנים להפסיק פתאום לכתוב? הרבה דברים הם שגורמים. ורק על גורם אחד, אחד מרבים, אנסה לומר לך משהו. אבל תחילה עלי להזכיר לך מה שנדמה לי כבר אמרתי קודם. לכתוב שיר אפשר רק ממצב של התקדשות. שמע, אל תיבהל מפני המילה הרמה הזו. אינני מתכוון שעליך לטבול קודם וכו', וכו', אולם עליך להימצא בתוך סגור כלשהו. ולא תמיד יש לאחד כמוני הכוח להערים על עצמי ולהשלות עצמי. כשהיום-יום תוכף עליך כל הזמן בפרטיו ובתביעותיו. ובתוך עמי אני יושב. ואני זוכר אז שכתבתי "שרים בכל לשון", "שיר מכירה כללית", למעשה תגובות לאשר התרחש בארץ. להתעלם לא יכולתי ולא רציתי, אבל ידעתי שתפארתי לא תהיה על הדרך הזאת. עובדה, כאשר לאחר כמה שנים, ב-1955-1956, ניסיתי פעם אחת שוב לכתוב; שוב יצאו לי ארבעה שירים כאלה, "שירים מלילה כבד", שנתפרסמו ב"אורלוגין" 12, נדמה לי. טוב, כמובן, כשמחפשים סיבות, גם זו סיבה.

ואגב, אם אתה חושב שעכשיו, כשאתה שומע את כל הפרשיות היפות האלה, שומע את דיבורם של כל המנכ"לים, הסמנכ"לים והסמנגלופים האלה, שחצנותם בהסברת העניינים, כיצד "סידרו" עניינים וטישטשו ודאגו קודם-כל לעצמם על חשבון עמך ישראל – בושה, וקשה להישאר תמים במדינה שכאלה הם ה"מאכערים" שלה.

אתה יודע, נדמה לי שב"רציתי לכתוב שפתי ישנים" מצאתי דרך, כנראה להתגבר על הרתיעה. לא שמצאתי. נמצא לי, מתוך אורך רוחי שנתקצר. כיוון שהנושאים והמראות תכפו ובאו עלי, כל עניין, כל נושא בא בשורה אחת בתוך השיר. למעשה ישנם בו כמעט כל הנושאים שהעסיקו אותי באותם הימים. ובכלל, שיר הוא לא סיפור. לומר בו את העיקר, לתת את התמצית, לעשות את התוצאה, שהיא סוף מעשה או מחשבה, ראשית. ולכן

זה מתחיל מיד עם הסוף. הצרה – מי יודע אם זו באמת צרה – שלרוב אני פותח בשלאחר הסוף. טוב, אלה כבר שירים שלא נכתבים ואין אף אחד ניזוק מכך. אולי גם אני לא.

.1

דרכי כתיבה; העמל נשכל; שירים בהזמנה

בעניין דרכי הכתיבה. כך וכך. אפשר להביא כמה דוגמאות. אזכיר בכוונה את "לו מאה כובעים". זוהי מעין כתיבה של קפריזה. נסעתי פעם באוטובוס ונתפסתי לדבר. ראיתי בדמיוני נער העומד בכיכר השוק ומעיף כובעים באוויר, כובעים לעשרות, למאות, בכל מיני צבעים, ותופסם, להטוטן כזה. אצלנו, שם, היו מופיעים חבר'ה כאלה. ופעם ניסיתי לכתוב זאת. אגב, מאז שפרסמתי את השיר הזה חשבתי, משום מה, שכבר בכתיבה הראשונה עלה בידי השיר כמות שהוא, בצורה ובמקצב המיוחדים לו. והנה, לפני כמה זמן חיפשתי משהו בין הניירות ומצאתי את הנייר הישן הזה וממש נדהמתי כשראיתי פתיחתו, שהן שורות פרוזאיות, מגומגמות. קשקוש, שאין לך מושג! כל השורות האלה היו מחוקות. מתחתן, פתאום, כמו מעיין מתחת לסלע בהר שכולו נדמה לך צחיח, כתוב השיר כמעט לגמרי בצורתו הידועה. רק תיקונים של כלום.

בשיר אחד כתבתי ש"השורה הראשונה מכה", אבל מסתבר שלעיתים צריך לחפור ולחפור. והעמל נשכר. אבל לא להזיע, חלילה.

טוב, אספר לך על עוד שיר. על דרך כתיבתו, ובוודאי יתמיה אותך לשמוע שאת "שיר בבוקר בבוקר", שיר ידוע, יותר מדי אפילו, רק השורה הראשונה שלו נצנצה בלבי באחד מימי ראשית המדינה. אלפי שורות שהיו לרוב עולות בי אני שוכח. אגב, אין טעם לרשום. מדברים אלה לעולם כמעט לא יוצא שום דבר, הרי הדברים באים ביחד, ואיזה רגל תתאים אחר-כך לשולחן כזה?

ובכן, השורה הזאת, "פתאום קם אדם בבוקר ומרגיש כי הוא עם ומתחיל ללכת", עלתה בי ונשארה. לא שכחתי אותה. ישבתי פעם עם מישהו מידידי, סופר, וסתם קראתי לפניו את השורה בקול, כי לא חשבתי כבר לעשות בה שימוש, ושאלתי אותו מה הוא אומר על שורה כגון זאת, והוא אך אמר: אה!

עד שיום אחד, אחרי זמן רב, בוקר יום שישי אחד, השכם השכם, לקחתי פתאום נייר, כתבתי את השורה הזאת והשלמתי את השיר בהעלם אחד. לסיכום, קודם כל צריך לכתוב, יצא טוב – טוב. לא יצא – התוצאה לא תהיה שונה מאשר כשאינך כותב. אבל אני לא סופר. סופר זה אחד שיושב וכותב. כמובן, יש גם עניין של שירים בהזמנה. כתבתי גם כאלה. אמנם אני יכול לספור אותם על אצבעות יד אחת. למשל, "ליל עם". זה היה לאחר ליל ה-29 בנובמבר. רצייתי מאוד לכתוב על זה. כלומר, הזמנתי אותו אצל עצמי. אמנם, כשישבתי וכתבתי, כתבתי מה שחשתי, אף-על-פי-כן, כשפרסמתי את השיר הזה חתמתי רק בשם אמיר, אך העורכים הוסיפו "ג."

.ז

נוף החומש ושיר-השירים; חוברת השירים; מולדת

הספר הראשון שקראתי היה החומש. נפלתי ישר לתוך גן-העדן. משום כך היה קשה כל-כך לצאת ממנו. כמו אדם הראשון. צריך היה לגרש אותו. ביליתי הרבה בנוף החומש ושיר-השירים. יחד עם הכבשים גלשתי מהרי הגלעד, וכיוצא באלה. כשהגעתי לארץ חשתי כמי שבא למקום מוכר. עוד בלילה הראשון, כשירדתי מן הסירה עם קבוצת המעפילים והובלנו בין פרדסים ומשוכות לבית-האריזה של אחד הקיבוצים, הכל היה מוכר. ואיך הוצאתי את הספר הראשון. באתי אז מן העמק לתל-אביב. לילות ללא גג. וכדי שאוכל להוציא את חוברת שירי, סידר לי מישהו לצורך זה עבודה לחודש ימים ב"פלאלום". יותר לא נתנו לי. הרווחתי עשרים לירה בצביעת כלים והוצאתי את החוברת.

ואחר-כך הצבא. אתה יודע, מוזר מאוד, מי משתמש, מי מעז היום להשתמש, במילה מולדת. אבל כשהלכתי לצבא הרי לא הותרתי כאן אחרי לא הורים, לא אחים ואחיות, לא חברים, כמובן גם לא בית ולא חדר. את צרורי הדל הנחתי בקיטונה של רבנית אחת, אישה צדקת. על מרפסת ביתה ישנתי לא אחת. והנה ידעתי – אמנם לא שערתי את האימה בממדיה האמיתיים – אהבה וחמלה ותפילה בלי לשלום בני-ביתי, הורי ואחיותי ואחי שבידי הצר הצורך, כל געגועי כולם נמשכו לפיסת ארץ זו, שלא איש ולא בית לא ציפו לי בה. למולדת.

אגב, לאחר כמה וכמה שנים, כשחזרתי מהצבא ויום אחד הלכתי לקחת את צרורי מביתה של הרבנית, מצאה זו אותו מאחורי הארון, אכול כולו עש, מפורר. ביטלתי את כל העניין, שלמעשה לא ביקשתי למצוא דבר. רק לפנות את המקום. אולם היא מיאנה להינחם. נדמה לי, גם בכתה.